

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Schuiven in de Oosterschelde

Andeweg, R.B.

Citation

Andeweg, R. B. (1989). Boekbespreking van: Schuiven in de Oosterschelde. *Acta Politica*, 24: 1989(4), 493-496.

Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449777>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449777>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Het cijfermateriaal betreft drie meetmomenten, 1965, 1974 en 1984, en betreft de periodes 1965-1973, 1974-1984, 1965-1984. In plaats van de exacte ratioscores kent Kemans rangscores aan de landen toe. De index bouwt hij per indicator steeds op uit drie elementen: de rangscore in het eerste jaar, de rangscore in het laatste jaar en de rangscore van het verschil. Zowel het toekennen van rangscores als de gekozen elementen voor de index geven ongewenste effecten op de uiteindelijke indexscore. Laat ik met het laatste beginnen. Wie begin- en eindscore van een reeks optelt en vervolgens door twee deelt, krijgt een gemiddeld niveau over die periode voor de betreffende variabele. Anders uitgedrukt: de uiteindelijke score is gelijk aan beginscore plus de helft van de verandering. Wie behalve begin- en eindscore ook nog eens het verschil apart meetelt en het geheel door drie deelt (want drie elementen) krijgt iets heel speciaals. Het is alsof je gemiddelde en spreiding van een verdeling bij elkaar optelt. En dat is nieuw, maar moeilijk interpreteerbaar. Kemans argumentatie om extra aandacht te geven aan 'het verschil': verandering zou omgekeerd evenredig zijn aan bereikt 'niveau', gaat empirisch in ieder geval niet op voor hoger onderwijs. De hoogste positie van de VS in 1965 en 1983 gaat samen met de absoluut grootste verandering. Voor kindersterfte blijkt wel een soort plafond of bodem te bestaan. Japan was laag, bleef het laagst en veranderde daarbij het minst. In termen van 'happiness' wordt het door de extra toevoeging van 'het verschil' gestraft. Reconstructie van de index door mijzelf op grond van het geboden cijfermateriaal, uitgaande van alleen beginscore en eindscore, leverde indexwaarden op voor zowel de afzonderlijke indicatoren als de indices waarvan de samenhang met Kemans index steeds hoger was dan .90.

Het gebruik van rangscores vormt een volgend probleem. Wie rangscores kiest om minder exact de verschillen tussen de ratioscores te willen interpreteren, moet natuurlijk niet later een rekenkundig gemiddelde van de rangscores berekenen. Bovendien loopt men bij rangordeningen nu juist het risico triviale verschillen van 10.2, 10.3 en 10.4 – om enkele concrete gevallen te noemen – gelijk te stellen aan 16.4, 18.0 en 28.4. Nergens blijkt dat de auteur aan dit probleem aandacht heeft geschonken. Zijn zorg om de reeksen van waarden over de variabelen vergelijkbaar te maken, had hij beter kunnen oplossen door andere standaardisatieprocedures toe te passen, zoals z-scoring, of de verandering in verhouding tot het gemiddelde niveau. In het geval van z-scoring (zoals ik heb nagerekend) zou niet alleen overduidelijk de overbodige toevoeging van het extra 'change' element blijken, maar ook de relatieve posities van de landen op de 'mate van geluk' aanzienlijk veranderen. Ik wil hiermee slechts constateren dat de uitkomst van Kemans onderzoek toch wel heel sterk afhangt van een procedure waar ik de nodige kanttekeningen bij plaats.

Na de bespreking van de belangrijkste concepten uit deze studie wil ik kort stilstaan bij de vraag of er inderdaad sprake is van een zekere samenhang tussen vormen van sociaal-democratie en niveaus van 'surplus welfare'. Het onderzoeksmodel toont een weloverwogen geheel van structurele en actor-gebonden variabelen. Op p. 69 wordt gesproken over de conditionele invloed die sommige variabelen zouden hebben. In de studie kon ik echter verhoudingsgewijs weinig indicaties

van samenhang vinden. In tabel 5.3.1 (ongeveer p. 152) treft men de samenhang aan tussen beleid en 'performance', en tabel 9.1.2 geeft weer of het type sociaal-democratie van invloed was op het ontstaan van 'surplus welfare'. Wat de laatste betreft, daaruit blijkt dat slechts in drie van de negen gevallen er sprake is van enig significant verband (overigens zonder enige controle op schijnbaarheid).

Ter afsluiting wil ik opmerken dat Kemans boek tal van theoretische inzichten verschaft en dat hij het verschijnsel sociaal-democratie, en de vruchten ervan, in het hoog-ontwikkelde kapitalistische deel van de wereld goed gedocumenteerd beschrijft. Het leek me echter mijn taak te wijzen op enkele methodologische en technische onzuiverheden die kleven aan de empirische onderbouwing van zijn betoog.

T. Bertrand

D.F. Westerheijden, **Schuiven in de Oosterschelde**, Academisch Proefschrift, Universiteit Twente, 1988

'Alweer een boek over de Oosterschelde?' Met deze opening raadt de auteur zelf de aarzeling die menig lezer zal bevangen wanneer hij dit bijna 400 bladzijden tellende proefschrift ter hand neemt. Maar dit boek, zo spoort Don Westerheijden ons aan, is anders, want voorzien van een theorie! Sterker nog, het is niet zo maar een theorie: het is dé theorie van politiek gedrag. Aan pretenties mankeert het dus niet, en de theorievorming wordt grondig aangepakt getuige zinnen als 'De term "systeem" zal in het vervolg worden gebruikt teneinde samengestelde systemen aan te duiden, terwijl atomaire systemen "individuen" worden genoemd' (p. 35), of (in de Engelse samenvatting) 'Considering that we live in a world subjected to the laws of thermodynamics...' (p. 323). Die allesomvattende theorie betreft de auteur, overigens zonder al te veel expliciete verwijzingen, van Lieshout en De Vree. Het komt kortweg hierop neer dat een individu dat gedragsalternatief verkiest dat het meeste (subjectieve) nut oplevert voor de minste energie. 'Energie' wordt gedefinieerd als bestaande uit hulpbronnen en informatie (dat laatste is kennelijk geen hulpbron) en 'macht' is weer de capaciteit van het individu de voor hem beschikbare energie te gebruiken. Bij conflicten zal dus degene met de meeste macht zijn nut het meeste kunnen maximaliseren. Dat lijkt een open deur, maar Westerheijden baseert er nog een (vrijwel tautologische) onderzoekshypothese op (hypothese 3.2). Om niet ieder conflict metterdaad uit te vechten anticiperen individuen op elkaars macht. Dit leidt tot het voor de theorie centrale begrip 'machtsreputatie': als de anderen denken dat je macht hebt, heb je het ook.

Tot zover lijkt het goed te gaan, maar in het gebruik dat Westerheijden van de theorie maakt ontstaan tenminste twee problemen. Allereerst wordt macht van middel tot doel. Dat zien wij vaker in dit soort theorieën. Ik vermoed dat deze 'displacement of goals' in dit boek zijn oorsprong vindt op p. 36-37. Daar zegt de au-

teur bij voorbeeld: 'Het nut van alle gedrag komt overeen met de energie die dat gedrag netto oplevert – netto, omdat de uitvoering van elk gedrag zelf ook energie kost'. Door ook nut in termen van energie te definiëren wordt energie naast middel ook doel. En omdat macht bestaat uit het vermogen energie aan te wenden, wordt zo ook macht middel en doel tegelijkertijd. Gedrag verliest daarmee ieder substantieel doel. Alle gedrag is zo investering in energie/macht geworden, en consumptie van de verkregen energie valt buiten de theorie. In het proefschrift leidt dit tot uitspraken als 'Al deze processen kunnen immers verkeren in politieke processen, waarbij het beleid niet meer is dan het toevallige slagveld voor de strijd om machtsreputaties' (p. 60). Uiteraard is het waarschijnlijk dat politici zich soms opportunistisch en beleidsarm gedragen, als investering in hun machtsreputatie. Voor sommigen was de Oosterschelde wellicht inderdaad niet meer dan het decor voor een prestigeslag (p. 185–186). Westerheijden gaat echter voorbij aan de mogelijkheid dat politici inhoudelijke opvattingen hebben, dat zij soms ook hun machtsreputatie te gelde willen maken in letterlijke of beleidsinhoudelijke zin. Het is een empirische vraag of en wanneer politici investeren dan wel consumeren. Het is in ieder geval niet een vraag die weggedefinieerd mag worden in 'de' theorie van politiek gedrag. Het gevolg van het laatste is dat sommige van Westerheijden's hypothesen al tevoren kansloos waren. Hypothese 2.1 stelt bij voorbeeld: 'Naarmate individuen in een organisatie een hogere machtsreputatie denken te hebben en meer in de organisatie hebben geïnvesteerd, neemt de kans toe dat zij zich in een beginnend politiek proces aangaande een kwestie die naar hun indruk relatief grote gevolgen kan hebben voor hun machtsreputatie terughoudend zullen opstellen'. Het zal niet verwonderen dat deze hypothese van terughoudendheid onder andere stuk loopt op de bemoeizucht van minister-president Den Uyl. Den Uyl was immers een man voor wie macht meer middel was dan doel op zichzelf. Een ander voorbeeld is hypothese 3.1: 'Hoe langer de machtsreputatie die een individu dat een beleidsvoorstel doet denkt te hebben, des te groter zal de kans zijn dat het voorstel doordacht is'. Westerheijden redeneert hier dat een individu nu eenmaal een beperkte hoeveelheid tijd heeft. Hij kan die tijd ofwel besteden aan het vergroten van zijn machtsreputatie, ofwel aan de inhoud van zijn beleidsvoorstel, maar niet aan allebei. Maar was macht niet gedefinieerd als het vermogen energie, dat wil zeggen hulpbronnen en informatie, aan te wenden? Dan is vergroting van machtsreputatie en goed onderbouwen van het beleidsvoorstel toch niet incompatibel! Ook buiten de universiteit worden reputaties soms gebouwd op kennis van zaken. Door macht en machtsreputatie van middel tot doel te verheffen verarmt Westerheijden zijn theorie nodeloos.

Het tweede probleem betreft de wijze waarop met het begrip machtsreputatie wordt omgesprongen in het onderzoek. Na uitgebreide omzwervingen in de literatuur over macht, waarover hij al eerder in *Acta Politica* rapporteerde, komt Westerheijden tot een index van machtsreputatie waarin de twee belangrijkste variabelen zijn 'positie' en 'reputatie'. De tweede variabele, reputatie van ministers, is gemeten door bewindslieden de vraag voor te leggen 'Als u op dat moment keek naar het kabinet, waren er dan, als het om de Oosterschelde ging, anderen waarvan u van tevoren al wist "als er een voorstel komt dan is wat die-of-die zegt be-

langrijker dan wat die-of-die ander zegt'?' Van alle benaderde bewindslieden stonden slechts vier een vraaggesprek toe, van wie één schriftelijk. De overigen zijn schriftelijk benaderd met een andere vraag: 'Wie was (waren) in deze periode van belang voor uw eigen meningsvorming in het Oosterschelde-beleid?' Dat leverde vijf antwoorden op. De vragen gaan niet echt over reputatie. Westerheijden verweer 'Met opzet is de formulering enigszins verhuld, om niet te duidelijk te maken dat hier naar reputaties wordt gevraagd teneinde controle-effecten te vermijden' (p. 95) neemt dit bezwaar niet weg. Kortom: reputatie wordt gemeten aan de hand van slechts 9 antwoorden, op één van twee verschillende vragen, die geen van beide over reputatie gaan, en die op één van twee verschillende manieren gesteld zijn (mondeling/schriftelijk).

Wat Westerheijden zichzelf en zijn respondenten niet afvraagt is waarop de machtsreputatie is gebaseerd. Uit eigen onderzoek zou ik vermoeden dat de antwoorden uiteen zouden vallen in drie categorieën, drie 'machtsbronnen': de persoonlijkheid van een minister (een factor waar ik eerlijk gezegd niet goed raad mee weet), zijn vermogen zijn eigen beleidsveld te mobiliseren (departement, pressiegroepen), en zijn vermogen politieke steun te mobiliseren (partij, fractie). Deze laatste twee machtsbronnen en de daarop gebaseerde machtsreputaties zijn verschillend in hun uitwerking. Wanneer wij, in het eerste kabinet-Van Agt, Andriessen en Albeda vergelijken, dan had Andriessen een grotere machtsreputatie als vakminister – het ministerie van Financiën is een belangrijker machtsbron dan het ministerie van Sociale Zaken – maar Albeda had een grotere machtsreputatie qua partijpolitieke steun in het CDA. Dit voorbeeld is ook van belang omdat Albeda uiteindelijk won en Andriessen aftrad: als een conflict escaleert van een interdepartementaal conflict naar een politiek conflict is de partijpolitieke machtsreputatie uiteraard belangrijker dan de departementale machtsreputatie. Terug nu naar Westerheijden's proefschrift. Hij spreekt daarin van coalities binnen het kabinet en tracht de machtsreputaties van dergelijke coalities te meten aan de hand van de machtsreputaties van de leden van zo'n coalitie. De twee coalities die in het boek voortdurend opduiken zijn de coalitie van milieubewindslieden en de coalitie van progressieve bewindslieden. Dat zijn echter coalities van totaal verschillende orde. Voor de coalitie van milieuministers hebben we de departementale machtsreputaties nodig, voor de coalitie van progressieve ministers zijn de politieke machtsreputaties relevant. Een coalitie van milieuministers, hoe machtig ook, is veel minder bedreigend voor het voortbestaan van het kabinet dan een coalitie van progressieve ministers.

Het interessante van het kabinet-Den Uyl is dat daarin dergelijke partijpolitieke coalities vaker voorkwamen dan in eerdere kabinetten. Dat is des te opmerkelijker omdat de partijpolitieke coalities in dat kabinet meerdere partijen omvatten. Zo vergaderden de bewindslieden van PvdA, PPR en D'66 gezamenlijk met de drie betrokken fractieleiders, en was er een vergelijkbaar gezamenlijk bewindslieden-overleg van KVP en ARP met hun fractievoorzitters, later zelfs in aanwezigheid van de fractieleider van de oppositionele CHU. Afgezien van gezamenlijke vergaderingen van ARP en CHU in eerdere kabinetten was dit vooroverleg van meerdere partijen gezamenlijk uniek voor het kabinet-Den Uyl (i. t. t. Westerheijden op

p. 178). Vanuit het perspectief van democratietheorieën is het van groot belang dat door dergelijke partijpolitieke coalities minderheden een meerderheid kunnen verwerven. Naast de Dollard en de reactorvaten voor Zuid-Afrika, vormt de Oosterschelde een prachtig voorbeeld van dit besluitvormingsmechanisme. In het kabinet was een meerderheid voor afsluiten. De kleine linkse partijen hadden samen met enkele PvdA-ministers wél een meerderheid in de progressieve coalitie. Door fractiediscipline stemde deze progressieve coalitie als één blok en werd de minderheid meerderheid. Dat heeft weinig met de relatieve machtsreputatie van Gruijters of andere vakministers te maken. Het over het hoofd zien van het verschil in soorten machtsreputatie ontnemt aan Westerheijdens analyse het politiek meest saillante aspect.

Vanuit de tot hier toe gemelde bezwaren tegen de theoretische 'inzet' van het onderzoek is het geen verrassing wanneer de auteur zelf aan het einde erkent: 'Vanuit theoretisch, toetsend, oogpunt levert dit onderzoek geen duidelijk en daarom ook geen erg positief antwoord op' (p. 300). Daarbij verdient Westerheijden een groot compliment voor de wetenschappelijke zuiverheid van zijn conclusies: hij doet geen enkele poging tot 'hypothesis saving' en hij verzint niet snel een 'tweede fase' in zijn theorie als vijgeblad voor de onverklaarde variantie uit de 'eerste fase'. Gesteld voor de keuze tussen reparatie of vervanging van de theorie kiest Westerheijden wel voor reparatie, maar zijn suggesties voor verbetering zijn jammer genoeg erg summier.

Voor de goede orde zij vermeld dat mijn kritiek zich slechts richt op de helft van het proefschrift waarin de theorie centraal staat. Het boek omvat ook zeven hoofdstukken – eigenlijk een boek op zichzelf – met een beschrijving van de besluitvorming rond de Oosterschelde. Die beschrijving is uitvoerig en over het algemeen overtuigend door de goede documentatie. Deze hoofdstukken zijn ook goed te volgen voor diegenen die het theoretisch deel willen overslaan. Zij zijn trouwens ook beter geschreven. Hier vinden we geen verkrampde zinnen meer als 'Net als andere schrijvers moet ook ik constateren – vanzelfsprekend, vanuit het Kritisch Rationalistische kennistheoretische standpunt – dat mijn poging tot verklaring, zelfs als deze in haar geheel zou zijn gecorrobooreerd, ruimte overlaat voor het toeval' (p. 306). Zowel de besluitvorming binnen het kabinet, als binnen Rijkswaterstaat en binnen de commissie-Klaasesz, komen uitgebreid aan bod. Als ik hier al kritiek heb betreft het de parlementaire besluitvorming. Ook in de Kamer werd een minderheid tot meerderheid. Wat er precies in de vijf regeringsfracties is gebeurd wordt slechts schetsmatig beschreven. Dat blijft nog steeds een van de blinde vlekken op de politieke kaart van de Oosterschelde. Als ik over deze helft van het boek kort ben is dat alleen omdat het gebruikelijk is kritiek uitgebreider te onderbouwen dan lof.

R.B. Andeweg

Ter recensie ontvangen publikaties

De redactie kan zich door gebrek aan plaatsruimte gedwongen zien niet alle ontvangen publikaties te doen recenseren en behoudt zich het recht voor uit onderstaande lijst indien nodig een keuze te maken. Daarbij zal voorrang worden gegeven aan Nederlandse politologische publikaties en aan werken die voor de politologen in het algemeen van belang zijn.

- Bailey, S.D., *The procedure of the UN security council* (Clarendon Press), Oxford 1988.
- Barnard, F.M., *Self-direction and political legitimacy: Rousseau and Herder* (Clarendon Press), Oxford 1988.
- Bax, E.H., *Modernization and cleavage in Dutch society. A study of long term economic and social change* (RUG, Economische faculteit), Groningen 1988.
- Berg, A.H., *Managers bij de overheid* (VUGA Uitgeverij BV), 's-Gravenhage 1988.
- Bijleveld, R.J., en R.J.G.M. Florax (red.), *Laissez faire in het hoger onderwijs?* (Uitgeverij Lemma), Culemborg 1988.
- Brasz, H.A., en J.G. Steenbeek (red.), *Klachten en bezwaren tegen de gemeente* (VUGA Uitgeverij BV), 's-Gravenhage 1988.
- Callinicos, A., (red.), *Marxist theory* (Oxford University Press), Oxford 1989.
- Dekker, P., *Overheidsplanning in West-Europa* (Sociaal en Cultureel Planbureau), Rijswijk 1989.
- Derksen, W., en A.F.A. Korsten (red.), *Lokaal bestuur in Nederland. Inleiding in de gemeentekunde* (Samsom H.D. Tjeenk Willink), Alphen aan den Rijn 1989 (tweede, geheel herziene druk).
- Doelen, F.C.J. van der, *Beleidsinstrumenten en energiebesparing. De toepassing en effectiviteit van voorlichting en subsidies gericht op energiebesparing in de industrie van 1977 tot 1987* (Universiteit Twente, faculteit Bestuurskunde), Enschede 1989.
- Eskes, J.A.O., *Repressie van politieke bewegingen in Nederland. Een juridisch-historische studie over het Nederlandse publiekrechtelijke verenigingsrecht gedurende het tijdvak 1798-1988* (W.E.J. Tjeenk Willink), Zwolle 1988.
- Forsyth, M., en M. Keens-Soper (red.), *A guide to the political classics. Plato to Rousseau* (Oxford University Press), Oxford 1988.
- Frissen, P.H.A., *Bureaucratische cultuur en informatisering* (SDU Uitgeverij), 's-Gravenhage 1989.